

مرکز تحقیقات دارالحديث: ۱۰۰

محمّدی ری شهری، محمّد، ۱۳۲۵ -

[مراقبات شهر رمضان: ترجمه فارسی]

مراقبات ماه رمضان / محمّد محمّدی ری شهری؛ همکار: رسول افقی؛ مترجم جواد محدّثی.. - قم: دارالحديث،

۱۴۲۶ ق = ۱۳۸۴

۵۱۸ ص.. - (مرکز تحقیقات دارالحديث: ۱۰۰).

ISBN: 964 - 493 - 038 - x ۳۰۰۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

کتاب نامه به صورت زیر نویس.

۱. ماه رمضان - احادیث. ۲. احادیث شیعه - قرن ۱۴. ۳. احادیث اهل سنت - قرن ۱۴. الف. افقی، رسول، ۱۳۴۵ -

نویسنده همکار. ب. محدّثی جواد، ۱۳۳۲ - ، مترجم. ج. عنوان: شهرالله فی الکتاب والسنة: تلخیص.

د. عنوان.

۲۹۷/۲۸۲

BP ۱۴۱/۵/م۲م۳۰۴۱۱۳۸۴

فهرست نویسی پیش از انتشار، توسط کتابخانه تخصصی دارالحديث قم

مراقبات ماه رمضان

محمدی ای شہری

باہکاری رسول افغنی

ترجمہ جواد محدثی

مراقبات ماه رمضان

محمد محمّدی ری شهری

همکار: رسول افقی

مترجم: جواد محدثی

بازبین علمی: سید محمد کاظم طباطبائی، محمد احسانی فر

مصدریاب احادیث: رسول افقی، محمد رضا سبحانی نیا

سر ویراستار: محمد هادی خالقی

ویراستار عربی: عادل اسدی

ویراستار فارسی: محمد باقری زاده اشعری

اعراب گذار: مرتضی خوش نصیب

حروف چین: حسین افخمیان

نمونه خوان: مهدی جوهرچی، محمد محمودی

خوش نویس: حسن فرزندگان

صفحه آرا: محمد باقر نجفی

ناشر: دارالحدیث

نوبت چاپ: اول، ۱۳۸۴

چاپخانه: دارالحدیث

تیراژ: ۱۵۰۰

قیمت: ۳۰۰۰ تومان

سازان پاپنشر

قم، میدان شهدا، خیابان معلم، پلاک ۱۲۵

تلفن: ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۲۳ / فاکس: ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۷۱ / ص.پ ۳۷۱/۵ / ۴۴۶۸

نمایشگاه دائمی علوم حدیث (قم، خیابان معلم): ۰۲۵۱ ۷۷۴۰۵۴۵

فروشگاه شماره ۱۵ (قم، خیابان ارم): ۰۲۵۱ ۷۷۴۱۶۵۰

فروشگاه شماره ۲۵ (شهر ری، صحن کاشانی): ۰۲۱ ۵۹۵۰۹۲۱ داخلی ۴۹۴

فروشگاه شماره ۳۵ (مشهد مقدس، چهارراه شهدا، ضلع شمالی باغ نادری،

مجتمع فرهنگی تجاری گنجینه کتاب، طبقه هم کف: ۰۵۱۷ ۲۲۴۰۰۶۴ - ۵

<http://www.hadith.net>

hadith@hadith.net

ISBN: 964 - 493 - 038 - x

فهرست اجمالی

۷	پیش‌گفتار.....
۹	درآمد.....

بخش اول : فضایل ماه خدا

۲۷	فصل یکم : عظمت و احترام ماه رمضان.....
۲۹	فصل دوم : ویژگی‌های ماه رمضان.....
۳۷	فصل سوم : برکات ماه رمضان.....
۴۹	فصل چهارم : تأکید بر بهره‌وری از برکات ماه رمضان.....

بخش دوم : آمادگی برای میهمانی خدا

۵۵	فصل یکم : شناخت میهمانی خدا.....
۹۱	فصل دوم : آمادگی برای میهمانی خدا.....
۱۱۱	فصل سوم : اسباب آمادگی برای میهمانی خدا.....
۱۲۳	فصل چهارم : دعا‌های آمادگی برای میهمانی خدا.....

بخش سوم : آداب میهمانی خدا

۱۵۷	فصل یکم : آداب روزه‌داری.....
-----	-------------------------------

فصل دوم: کارهایی که بر استحباب آنها تأکید شده است ۱۸۳

فصل سوم: دعا‌های مشترک ۱۹۹

فصل چهارم: آداب مخصوص شب‌های ماه رمضان ۲۹۳

فصل پنجم: آداب مخصوص روزهای ماه رمضان ۳۰۳

فصل ششم: اعمال مخصوص دهه آخر ۳۲۵

فصل هفتم: نوافل ماه رمضان ۳۴۱

بخش چهارم: شب قدر

فصل یکم: فضایل و ویژگی‌های شب قدر ۳۵۱

فصل دوم: شب قدر چه شبی است؟ ۳۶۵

فصل سوم: آداب مشترک شب قدر ۳۹۵

فصل چهارم: آنچه مخصوص یکی از شب‌هاست ۳۱۳

بخش پنجم: آداب بیرون آمدن از میهمانی فدا

مهم‌ترین آداب ۳۲۹

فصل یکم: وداع با ماه رمضان ۳۳۳

فصل دوم: آداب شب عید ۳۵۹

فصل سوم: آداب روز عید ۳۷۳

پیش‌گفتار

ستایش، از آن پروردگار جهانیان است. و سلام و درود بر بنده برگزیده‌اش محمد، و دودمان پاک و اصحاب نیک و خجسته او باد!

از نگاه اسلام، فلسفه خلقت انسان و هدف در نظر گرفته شده برای او، رسیدن به کمال مطلق است. از این رو، آنچه در منابع و متون اسلامی به عنوان رمز و راز بعثت پیامبران الهی آمده است (همچون: عدالت، علم و آزادی)، مقدمه تربیت انسان و رسیدن او به مرتبه «انسان کامل» است.

بر پایه این شناخت، برای آنان که اسلام را باور دارند و به این آیین دل بسته‌اند، سزاوار است که از هر فرصتی برای رسیدن به این هدف والا، بهره بگیرند. در این میان، ماه رمضان برای خداجویان سالک، فرصتی است بی‌همتا، که اگر به خوبی مورد استفاده قرار بگیرد، به تعبیر قرآن کریم که می‌فرماید:

﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾^۱

شب قدر، بهتر از هزار ماه است.

می‌توان یک‌شنبه، راه هزار ماهه را پیمود.

خداوند سبحان، در این ماه بافضیلت، میهمانی ویژه‌ای را برای تربیت روح ترتیب داده است، به گونه‌ای که می‌تواند در حیات معنوی انسان تحولی پدید آورد که او را به سعادت ابدی برساند و کامیابی همیشگی را برایش تضمین کند.

نکته مهم در این مسیر، آن است که انسانی که تصمیم دارد به دنیای این

ضیافت گسترده وارد شود، بداند: به کجا می‌رود؟ معنای میهمانی الهی چیست و چگونه باید وارد آن شود؟ چه باید انجام دهد و چگونه مسئولیت خویش را ادا کند؟ و چگونه از آن بیرون آید؟

شناخت همه اینها ضروری است تا انسان از این میهمانی، به نحو شایسته بهره‌مند گردد.

پاسخ تفصیلی به پرسش‌های یاد شده با بهره‌گیری از قرآن کریم و احادیث اسلامی در کتابی به نام «ماه خدا» در اختیار پژوهشگران قرار گرفت، اما از آنجا که همه علاقمندان، فرصت کافی برای مطالعه آن مجموعه را ندارند اینک گزیده آن با نام «مراقبات ماه رمضان» تقدیم می‌گردد.

گفتنی است که این گزیده شامل همه تحلیل‌ها و مطالب اصلی کتاب «ماه خدا» است و تنها شماری از احادیثی که مضمون آنها تقریباً در احادیث موجود یافت می‌شود و نیز شماری از دعاها از کتاب حاضر حذف گردیده است.

لازم می‌دانم مراتب سپاس خود را از همه فضلاء گرانقدری که در پدید آوردن و ارائه این اثر نفیس تلاش داشته‌اند به ویژه فاضل ارجمند جناب آقای رسول افقی که در تألیف و تلخیص آن مرا یاری دادند، ابراز دارم و از خداوند متان برای همه این عزیزان پاداشی در خور فضل خود مسئلت می‌نمایم.

رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا؛ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ.

محمّد ری‌شهری

۱۵ ربیع‌الثانی ۱۳۲۶

۲ خرداد ۱۳۸۲

درآمد

واژه «رمضان» از ریشه «رَمَضَ» است، به معنای بارانی که اول پاییز می‌بارد و هوا را از خاک و غبارهای تابستان پاک می‌کند و یا به معنای داغی سنگ از شدت گرمای آفتاب.^۱

اما درباره این که چرا این نام بر یکی از ماه‌های سال، گذاشته شده است، زمخشری (م ۵۲۸ ق) گوید:

اگر گویی: «چرا ماه رمضان را به این نام نامیده‌اند؟»، گویم: روزه در ماه رمضان، عبادتی دیرین است، و گویا عرب‌ها این نام را به خاطر داغ شدنشان از حرارت گرسنگی و چشیدن سختی آن، نهاده‌اند، همچنان که به آن «ناتق (رنج‌آور)» هم گفته‌اند؛ چون سختی روزه، آنان را به رنج و زحمت می‌افکند.

و گفته‌اند: چون نام ماه‌ها را از زبان قدیم نقل کرده‌اند، آنها را با زمان‌هایی که در آنها قرار داشتند، نامیده‌اند و این ماه، در روزهای گرم و داغ بوده است.^۲

شماری از روایات، این نام‌گذاری را به سبب نقشی دانسته‌اند که ماه رمضان در پاکسازی آئینه جان از آلودگی‌های گناهان و پاکسازی روان از زنگار خطاها دارد. از پیامبر ﷺ روایت است:

۱. ر.ک: تفسیر الفخر الرازی: ج ۵ ص ۸۹ والعین: ص ۳۲۷.

۲. الکشاف: ج ۱ ص ۱۱۳.

إِنَّمَا سُمِّيَ رَمَضَانُ؛ لِأَنَّهُ يُرْمَضُ الذُّنُوبُ؛^۱

این ماه را رمضان نامیده‌اند: چون گناهان را می‌زداید.

این وجه در نام‌گذاری، از یک سو با ریشه لغوی «رمضان» و از سوی دیگر با برکات، رهاوردها و آثار آن، هماهنگ و متناسب است.

آیا «رمضان» نام خداست؟

شماری از احادیث شیعه و اهل سنت، صراحت دارند که «رمضان» از نام‌های خدای سبحان است.^۲ از این رو، نهی شده که آن را بدون افزودن واژه «ماه» به کار برند،^۳ همان گونه که سزاوار نیست انسان بگوید: این، رمضان است؛ رمضان آمد؛ رمضان رفت؛ رمضان را روزه گرفتم؛ و... و هر که چنین بگوید، باید به عنوان کفّاره این سخن، صدقه بدهد و روزه بگیرد.^۴

لیکن این روایات، با مشکلات متعددی رو به رویند؛ زیرا هم سندشان مخدوش است و هم دلالتشان نارساست، با این توضیح که:

اولاً، هیچ یک از روایات مورد اشاره، از نظر سند، معتبر نیستند.

ثانیاً، با مراجعه به روایاتی که به شمارش نام‌های خداوند پرداخته‌اند، دیده می‌شود که چنین نامی در میان آنها نیست.

ثالثاً، در بسیاری از روایاتی که از پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام نقل شده است، کلمه «رمضان» بدون آن که واژه «ماه» در اول آن باشد، به کار رفته است و بسیار بعید است که راویان، از پیش خود، مضاف را از همه این روایات، حذف کرده باشند.^۵

۱. الفردوس: ج ۲ ص ۶۰، ۲۳۳۹، کثر العمال: ج ۸ ص ۴۶۶ ح ۲۳۶۸۸.

۲. رک: السنن الکبری: ج ۴ ص ۳۳۹ ح ۷۹۰۴؛ الکافی: ج ۴ ص ۷۰ ح ۲.

۳. رک: منابع باورقی قبلی. و همچنین: الکافی: ج ۴ ص ۷۰ ح ۱.

۴. رک: الجعفریات: ص ۲۴۱ و ص ۵۹، بحار الأنوار: ج ۹۶ ص ۳۷۷ ح ۳.

۵. رک: المیزان فی تفسیر القرآن: ج ۲ ص ۲۶.

نام‌های ماه رمضان

احادیث اسلامی، «ماه رمضان» را با نام‌ها و صفات متعددی توصیف کرده‌اند که همه آنها عظمت این ماه را نشان می‌دهند و بیانگر نقش مثبت، ژرف و سازنده آن در رشد، بالندگی و فراهم آوردن سعادت دنیوی و اخروی انسان‌اند. از جمله این نام‌ها و صفات، موارد زیرند:

۱. ماه خدا، ۲. ماه بزرگ‌تر خدا، ۳. ماه میهمانی خدا، ۴. ماه نزول قرآن، ۵. ماه تلاوت قرآن، ۶. ماه روزه گرفتن، ۷. ماه مسلمانی، ۸. ماه پاک‌کننده، ۹. ماه خالص‌سازی، ۱۰. ماه نماز، ۱۱. ماه آزادسازی، ۱۲. ماه صبر، ۱۳. ماه موااسات (همدردی)، ۱۴. ماه برکت، ۱۵. ماه آمرزش، ۱۶. ماه رحمت، ۱۷. ماه توبه، ۱۸. ماه بازگشت، ۱۹. ماه استغفار، ۲۰. ماه دعا، ۲۱. ماه عبادت، ۲۲. ماه اطاعت، ۲۳. ماه مبارک، ۲۴.

۱. ر.ک: ح ۴ و ۵ و ۷۷ و ۸۴ و ۸۹ و ۹۳ و ۱۸۸.

۲. ر.ک: ح ۳۲۷.

۳. ر.ک: ص ۲۹ (ویژگی‌های ماه رمضان / ماه میهمانی خدا).

۴. ر.ک: ص ۳۳ (ویژگی‌های ماه رمضان / نزول قرآن. در شب قدر). و ح ۸۹.

۵. ر.ک: ح ۸۹. و ص ۱۸۹ (زیاد قرآن خواندن).

۶. ر.ک: ح ۸۹ و ۱۰۴.

۷-۱۰. ر.ک: ح ۱۰۴.

۱۱. ر.ک: ص ۳۹ (برکات ماه رمضان / آزادی از آتش دوزخ). و ح ۸۹ و ۲۱۵.

۱۲ و ۱۳. ر.ک: ح ۸۵ و ۸۶.

۱۴. ر.ک: ح ۸۹ و ۹۲.

۱۵. ر.ک: ح ۸۹ و ۹۲ و ۲۱۵.

۱۶. ر.ک: ح ۸۹ و ح ۹۲.

۱۷. ر.ک: ح ۸۹ و ۹۲ و ۲۱۵.

۱۸. ر.ک: ح ۸۹ و ۲۱۵.

۱۹-۲۲. ر.ک: ح ۸۹.

۲۳. ر.ک: ح ۱۳ و ۸۶.

۲۴. ماه بزرگ، ۲۵^۱. ماهی که خداوند [در آن] روزی مؤمن را می‌افزاید،^۲
 ۲۶. سرور ماه‌ها، ۲۷^۳. عید اولیای خدا، ۲۸^۴. بهار قرآن، ۲۹^۵. بهار فقیوان،^۶
 ۳۰. بهار مؤمنان، ۳۱^۷. ماه مسابقه،^۸ و ۳۲. ماه روزی‌یافته.^۹

ویژگی‌ها و برکات ماه رمضان

ماه رمضان، ویژگی‌های مهمی دارد که ریشهٔ برکات بزرگ این ماه و پایهٔ نعمت‌های بی‌شمار آن هستند.^{۱۰}

شکوه، عظمت و برکات مادی و معنوی‌ای که از این ماه، نصیب اهل ایمان می‌شود، از نگاه احادیث اسلامی، قابل توصیف نیستند و اگر مسلمانان شناخت درستی از برکات این ماه بافضیلت داشتند و مواهب و دستاوردهای بزرگ آن را می‌دانستند، آرزو می‌کردند که سراسر سال، رمضان باشد. حدیث پیامبر خدا در این مورد، چنین است:

لَوْ يَعْلَمُ الْعِبَادُ مَا فِي رَمَضَانَ، لَتَمَنَّتْ أَنْ يَكُونَ رَمَضَانُ سَنَةً؛^{۱۱}

۱. ر.ک: ج ۸۶.

۲. ر.ک: ج ۸۵ و ۸۶.

۳. ر.ک: ص ۳۱ (ویژگی‌های ماه رمضان / سرور ماه‌ها). وح ۱۱ و ۸۷ و ۵۱.

۴. ر.ک: ج ۳۲۷.

۵. ر.ک: ج ۱۸۱.

۶. ر.ک: ج ۵.

۷. شیخ مفید گوید: این ماه، طبق حدیثی که از پیامبر خدا نقل شده است، «سرور ماه‌ها» و طبق حدیثی که از اهل بیت علیهم‌السلام نقل شده است، «بهار مؤمنان» است و ماهی است که صالحان، آن را «مبضار» (هدف یا نقطهٔ پایان مسابقه) می‌نامیده‌اند (مسار الشیعة: ص ۲۰).

۸. ر.ک: پاورقی قبلی. وح ۳۴۶.

۹. ر.ک: ماه خدا ص ۷۵ ح ۷۲.

۱۰. در بخش مربوط به نام‌های ماه رمضان (بحث قبلی) و در بخش «ویژگی‌های ماه رمضان» و «برکات ماه رمضان» به بعضی از این ویژگی‌ها و برکات، اشاره شده است.

۱۱. فضائل الأشهر الثلاثة: ص ۱۴۰ ح ۱۵۱؛ صحیح ابن خزيمة: ج ۳ ص ۱۹۰ ح ۱۸۸۶.

اگر بندگان بدانند که در رمضان، چه [نعمت‌ها و آثاری] هست، آرزو می‌کنند که رمضان، یک سال باشد.

از میان ویژگی‌های فراوانی که این ماه دارد، به اختصار به دو نمونه - به خاطر اهمیتی که دارند - اشاره می‌کنیم و یادآور می‌شویم که این کتاب، در واقع، شرح و تفصیل همین دو ویژگی است:

۱. آغاز سال

از ویژگی‌های مهم ماه رمضان، که در روایات اهل بیت علیهم‌السلام بر آن تأکید شده، این است که این ماه، آغاز سال است. در پرتو این نکته، دو سؤال پیش می‌آید:

اول. معنای «آغاز» سال و مقصود از آن چیست؟

دوم. عرب‌ها، «محرم» را آغاز سال قرار داده‌اند و سنت آنان، هم‌اکنون نیز بر این جاری است؛ که محرم را آغاز رسمی سال هجری می‌شمارند. با این همه، چرا در روایات اسلامی، ماه رمضان به عنوان آغاز سال، شناخته شده است؟

سید ابن طاووس (م ۶۶۴ ق) در این زمینه می‌نویسد:

بدان که من روایات را درباره این که «محرم، آغاز سال است یا ماه رمضان؟» مختلف یافته‌ام؛ لیکن آنچه از عمل علمای بزرگ و معتبرمان و تألیفات علمای گذشته دریافتم، این است که به طور مشخص، آغاز سال، «ماه رمضان» است. شاید ماه روزه (رمضان)، آغاز سال در مورد عبادات اسلامی است و محرم، آغاز سال در مورد تاریخ‌ها و کارهای مهم مردم.^۱

لیکن ما به روایتی برخوردیم که محرم را آغاز سال بدانند. از این رو، آنچه در سخن سید ابن طاووس درباره تعارض میان دو دسته روایات (که برخی، آغاز سال را محرم و برخی ماه رمضان می‌دانند) آمده است، درست به نظر نمی‌رسد.

۱. ر.ک: ص ۳۱ (ویژگی‌های ماه رمضان / آغاز سال).

۲. الإقبال: ج ۱ ص ۳۲.

آری، طبق گفته علامه مجلسی، مشهور میان عرب‌ها، آن است که آغاز سالشان «محرم» است؛^۱ اما این که چرا روایات اهل بیت علیهم‌السلام با این سنت جاری عرب‌ها مخالفت کرده و «ماه رمضان» را آغاز سال دانسته‌اند، پس از روشن شدن معنای «آغاز سال»، روشن می‌شود.

معنای آغاز سال

ظاهراً «آغاز سال» معنای حقیقی ندارد، بدین معنا که شروع زمان به صورت تکوینی، لحظه خاصی ندارد تا تنها همان لحظه، آغاز سال به شمار آید و نه لحظات دیگر. به نظر می‌رسد که این «آغاز»، از جمله امور اعتباری است که در پی تنوع و تعدد اعتبارها، معانی گوناگونی می‌یابد.^۲

با این حساب، هر روزی به اعتباری خاص می‌تواند آغاز سال یا پایان آن باشد و آنچه میان اقوام مختلف به عنوان آغاز سالشان وجود دارد و با هم مختلف است، این گونه تفسیر می‌شود. به عنوان نمونه، ایرانیان باستان، نخستین روز از ماه فروردین (برابر با ۲۱ مارس میلادی) را آغاز سال، برگزیده و آن را عید شمرده‌اند و این سنت، هنوز هم دایر است، در حالی که عرب‌ها، روز اول محرم را آغاز سال خود دانسته‌اند و مسیحیان نیز روز میلاد حضرت مسیح علیه‌السلام را آغاز سالشان قرار داده‌اند.

آغاز سال و تجدید حیات معنوی

وقتی مفهوم «آغاز سال» را در پرتو فرهنگ اسلامی بررسی می‌کنیم، چنین می‌یابیم که این پدیده، به اعتبارهای گوناگونی وابسته است. برخی از متون دینی تأکید دارند که ماه رمضان، آغاز سال است؛^۳ برخی از آنها «شب قدر» را آغاز سال

۱. ر.ک: بحار الأنوار: ج ۵۸ ص ۳۷۶.

۲. ر.ک: بحار الأنوار: ج ۵۸ ص ۳۷۶ و جواهر الکلام: ج ۵ ص ۲۵.

۳. ر.ک: ص ۳۱ (ویژگی‌های ماه رمضان / آغاز سال). و ص ۴۷۵ ج ۴۴۷.

دانسته‌اند؛^۱ و برخی نیز «عید فطر» را اوّل سال،^۲ تعیین کرده‌اند.

همچنان که آغاز فروردین، شروع سال طبیعی است (چون در این هنگام، زمین، جامه نو می‌پوشد و درختان، سبز می‌شوند)، ماه رمضان هم آغاز سال انسانیت از نگاه اسلام است؛ چرا که در این ماه عزیز، حیات معنوی اهل سیر و سلوک، تجدید می‌شود و آنان که در مسیر حرکت به سوی کمال مطلق‌اند، جانشان شکوفا شده، آماده دیدار خداوند می‌شوند.

از این رو، می‌توان گفت که «فروردین»، آغاز تجدید حیات مادی برای گیاهان در دنیای طبیعت و «ماه رمضان»، آغاز تجدید حیات معنوی انسان در عالم انسانیت است.

اما روایتی که «شب قدر» را آغاز سال می‌داند، به این اعتبار است که آن شب، آغاز سالی تقدیر است و همه مقدرات یک سال، در آن رقم زده می‌شود. روایتی هم که «عید فطر» را آغاز سال می‌شمارد، به این اعتبار است که آن روز، اولین روز سالی است که خوردن و نوشیدن در آن حلال می‌شود - آن گونه که در متن روایت، تصریح شده است - و یا برای این است که عید فطر، آغاز دور تازه‌ای از زندگی انسان و از سرگیری اعمال است، پس از این که گناهانش در کوره گداخته روزه ذوب گردیده و از پرونده اعمالش کاملاً زدوده و ریشه‌کن شده‌اند.

۲. میهمانی الهی

دومین ویژگی برجسته‌ای که در فضای این ماه بافضیلت جلوه‌گر است، وجود زمینه‌ها و ظرفیت‌هایی است که برای میهمانی خدای سبحان فراهم آمده‌اند، آن گونه که پیامبر خدا در توصیف این ویژگی فرمود:

هُوَ شَهْرٌ دُعِيتُمْ فِيهِ إِلَى ضِيَافَةِ اللَّهِ، وَ جُعِلَتْ فِيهِ مِنْ أَهْلِ كَرَامَةِ اللَّهِ؛^۳

۱. ر.ک: ص ۲۵۷ (فضایل و ویژگی‌های شب قدر / آغاز و پایان سال است).

۲. ر.ک: ص ۴۷۵ ح ۲۴۲.

۳. ر.ک: ص ۹۱ ح ۸۴، و ص ۲۹ (ویژگی‌های ماه رمضان / ماه میهمانی خدا).

ماهی است که در آن به میهمانی خدا دعوت گشته‌اید و از اهل کرامت خدا قرار داده شده‌اید.

در حقیقت، این ویژگی، ریشهٔ ویژگیِ اوّل، بلکه سرچشمهٔ همهٔ ویژگی‌ها و برکات این ماه مبارک است. به عبارت دیگر، می‌توان گفت که میهمانی الهی در این مقطع زمانی، و غذاهای معنوی ویژه‌ای که خداوند برای پذیرایی از میهمانانش در چنین ضیافتی فراهم ساخته است، ریشهٔ تحولات ژرف معنوی‌ای است که در این ماه بافضیلت، بر زندگی انسان سایه می‌افکنند، و سفره‌ای است گسترده برای همگان که هر کس، می‌تواند از برکات بی‌شمار آن برخوردار شود.

معنای میهمانی خدا

نخستین سؤالی که دربارهٔ دومین ویژگی این ماه مطرح است، معنای میهمانی خدای سبحان در این ماه و میزبانی او از دوستانش است. مگر همهٔ مردم در همهٔ اوقات، میهمانان خدا نیستند که بر سر سفرهٔ الهی فرود آمده‌اند؟

به علاوه، پایهٔ میهمانی، همان خوردنی و آشامیدنی‌ای است که میزبان برای میهمان فراهم می‌کند. پس، این چه ضیافتی است که پرهیز از خوردن و آشامیدن، نخستین شرط آن است؟

پاسخ این سؤال، از تحلیل واقع‌بینانه حقیقت انسان و شناخت بنیادهای وجودی او به دست می‌آید. انسان از نگاه اسلام، ترکیبی از جسم و جان است. همان گونه که جسم انسان برای تداوم وجود خویش نیازمند غذاهای مادی است، هویت و حقیقت انسانی او نیز نیازمند غذاهای معنوی از سنخ خود است.

روشن است که خداوند سبحان، میهمانی رمضان را برای پذیرایی از جسم و وجود مادی دوستانش فراهم نساخته است؛ چرا که بدن‌های آنان، مثل همگان، در ضیافت همیشگی خدایند، و به تعبیر سعدی شیرازی:

ادیم زمین، سفرهٔ عام اوست چه دشمن بر این خوان یغما، چه دوست^۱

این، در حالی است که اغلب دشمنان خدا از این سفره گسسته، بیش از دیگران بهره می‌برند. نتیجه، این که: ارزش پذیرایی از جسم و تأمین خواسته‌های مادی، هرگز به پای تأمین نیازهای معنوی نمی‌رسد، بخصوص که قرآن کریم تصریح می‌کند: اگر بیم آن نبود که همه مردم به کفر بگروند، کافر به بالاترین امکانات مادی، نایل می‌شد:

﴿وَلَوْلَا أَنْ يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَنْ يَكْفُرُ بِالرَّحْمَنِ لَبُيُوتَهُمْ سُقُفًا مِّنْ فِصَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ﴾ وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَابٌ وَسُرُرًا عَلَيْهَا يَتَكَلَّمُونَ ﴿وَزُخْرُفًا وَإِنْ كُلُّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةُ عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ﴾^۱

اگر بیم آن نبود که مردم [در، گم‌راهی] امت واحد شوند، برای خانه‌های کسانی که به خداوند کافر می‌شوند، سقف‌هایی از نقره و نردبان‌هایی قرار می‌دادیم که از آن بالا بروند و برای خانه‌هایشان درها و تخت‌هایی که بر آن تکیه زنند، قرار می‌دادیم و [نیز] انواع زیورها را. همانا همه اینها کالای زندگی دنیایی است و سرای آخرت نزد پروردگارت برای تقوای پیشگان است.

در حدیث پیامبر ﷺ نیز آمده است:

لَوْ أَنَّ الدُّنْيَا كَانَتْ تَعْدِلُ عِنْدَ اللَّهِ لَخُفَّتْ جَنَاحُ بَعُوضَةٍ، مَا سَقَى الْكَافِرُ، وَ الْفَاجِرُ مِنْهَا شَرْبَةً مِّنْ مَّاءٍ؛^۲

اگر نبود این که دنیا در نزد خدا برابر با بال پشه‌ای هم نیست، هرگز در آن، یک جرعه آب نیز به کافر و فاجر نمی‌نوشاند!

خدای متعال در میهمان‌سرای رمضان، جان‌ها و روح‌های دوستانش را به ضیافت فرا خوانده است، نه بدن‌ها و وجود مادی آنان را، و این، ضیافتی است که

۱. الزخرف، آیه ۲۳-۲۵.

۲. الأمالی، طوسی: ص ۵۳۱ ح ۱۱۶۲؛ سنن الترمذی: ج ۴ ص ۵۶۰ ح ۲۳۲۰.

جز او، کسی ارزش آن را نمی‌داند. از این رو خدای سبحان فرموده است:

الصَّوْمُ لِي وَأَنَا أُجْزِي بِهِ^۱

روزه، از آن من است و من خود، پاداش آن را می‌دهم.

از سوی دیگر، شرایط و آداب این میهمانی، باید هماهنگ با ضیافت جان باشد و طعام و نوشیدنی آن، هماهنگ با ضیافت روح و هدف از آن نیز پدید آوردن تحول روحی و تجدید حیات معنوی انسان و تقویت بنیه روانی او.

در این زمینه، عالم ربانی مرحوم شیخ رضا (فرزند فقیه و فیلسوف و عارف بزرگوار، شیخ محمدحسین اصفهانی) در الرسالة المجدیه در شرح این سخن پیامبر ﷺ که: «در این ماه، به میهمانی الهی دعوت گشته‌اید و از اهل کرامت الهی قرار داده شده‌اید»، چه زیبا نوشته است که:

بدان! این میهمانی، پذیرایی از جسم نیست و بدن تو به این میهمانی دعوت نشده است. چرا که تو در ماه رمضان، در همان خانه‌ای ساکن هستی که در ماه شعبان ساکن بودی و غذای تو، همان نان و آب‌گوشتی است که در ماه‌های دیگر سال می‌خوردی، [با این تفاوت که] در روزهای این ماه، از خوردن آن منع شده‌ای؛ بلکه روح توست که میهمان این ضیافت است و به منزل و غذایی دیگر دعوت شده است که روحانی و هماهنگ با روح است.

دعوت به ماه رمضان، دعوت به بهشت است و غذاهای این میهمانی نیز از نوع غذاهای بهشتی است. هر دو، میهمان خانه‌ی خدایند؛ لیکن نام میهمان‌سرا در این جا «ماه رمضان» است و نامش در آن جا «غرفه‌های بهشتی»، این جا غیب است و آن جا مشهود و عیان؛ این جا تسبیح و تهلیل است و آن جا چشمه سلسبیل؛ این جا نعمت‌های پوشیده و اندوخته هستند و آن جا «میوه‌ای از آنچه بر می‌گزینند» و گوشت بریان پرنده‌ای

که میل دارند^۱.

پس نعمت‌ها در هر جهان با پوشش همان جهان، آشکار می‌شوند و گاهی هم هست که نعمت‌ها در همین دنیا برای پیامبران و معصومان، به شکل آن جهانی، آشکار می‌شوند. آنچه در روایات بسیاری آمده که: پیامبر خدا برای فاطمه زهرا علیها السلام یا امام حسن و امام حسین علیهما السلام میوه‌ای از میوه‌های بهشت یا جامه‌ای از جامه‌های بهشت آورد، گواه این مطلب است.

بلکه بالاتر از این، گاهی این امور برای شیعیان خاص نیز فراهم می‌آید، البته به تناسب وسعت وجود و مرتبه‌ای از کمال که به آن رسیده‌اند. بارها و بارها از نزدیک‌ترین خویشان سببی و نسبی خود^۲ شنیده‌ام که می‌گفت: «در یکی از روزهای ماه رمضان، مشغول خواندن زیارت «امین‌الله» در مرقد امیر مؤمنان در نجف بودم. چون به این عبارت زیارت رسیدم که: «مائده‌های رحمت برای آنانی که از خوان نعمت روزی می‌طلبند، آماده است و سرچشمه‌های سیرابی برای تشنگان، پُر آب است»، در همان حال که در معنای آن تأمل و اندیشه می‌کردم، ناگهان سفره‌ای برایم آشکار شد که طعام‌ها و نوشیدنی‌های گوناگون بر آن چیده شده بود، آن چنان که تا آن زمان، تصورم را هم نکرده بودم. من مشغول خوردن از غذای آن بودم و در همان حال به یک مسئله فقهی نیز می‌اندیشیدم. حالتی شگفت و دهشت‌زا بود در واقع، حقیقت غذا [ای روح]، همین است که روز را باطل نمی‌کند...». شراب ظهور در زندگی دنیا، محبت خداست و بهترین وقتی که برای فراهم ساختن آن مفتنم است، همین ضیافتی است که ساقی‌اش، همان میزبان‌ش است.

هرگز مپندار که تعبیرات این بنده، خیالات و اوهام شاعران یا شطحیات صوفیان افراطی است. هرگز مباد که از زبان قرآن و حدیث، فراطر روم یا در اعتقاداتم از آنچه خداوند و پیامبر صلی الله علیه و آله گفته و به آن فرمان داده‌اند،

۱. واقعه، آیه ۲۰ و ۲۱.

۲. به نظر می‌رسد که مقصود وی، پدر بزرگوارش شیخ محمدحسین اصفهانی (کمپانی) باشد.

پیش تر روم؛ بلکه مقصود، سخن همان خدایی است که در سوره «هل آتی» می‌فرماید: ﴿خداوند به آنان شراب طهور می‌نوشاند﴾.^۱

از چنین نگاهی به ضیافت رمضان و میهمانی خدا در این ماه شریف، مباحث کتابی که پیش روی شماست، به پنج بخش تقسیم می‌شود، به نحوی که هم اکنون بدان اشاره می‌کنیم:

بخش اول: اهمیت میهمانی الهی

بخش نخست کتاب، به بررسی اهمیت ضیافت رمضان و ارزش این میهمانی از نگاه اسلام، پرداخته است. پژوهشگر، از مباحث این بخش، شناختی اجمالی به ویژگی‌ها و برکات این میهمانی پیدا می‌کند. همچنین فصل چهارم این بخش، آثار منفی محرومیت از برکات این ماه و پیامدهای ویرانگری را که شخص محروم‌مانده از بهره این میهمانی را فرا می‌گیرد، بیان می‌کند.

بخش دوم: آمادگی برای ورود به میهمانی خدا

روشن است که انسان، بدون داشتن آمادگی‌های لازم و شرایط و زمینه‌های ضروری برای ورود به این میهمانی، نمی‌تواند به این ضیافت الهی وارد شود و از آن در جهت تجدید حیات معنوی - که اصلی‌ترین هدف خلقت انسان و نقطه اوج فلسفه وجودی اوست - بهره‌مند گردد.

بررسی این آمادگی‌ها و شرایط و زمینه‌های لازم برای ورود به میهمانی الهی، هدف اصلی در بخش دوم کتاب است.

شناخت، نخستین شرط اساسی برای ورود به محدوده ضیافت الهی است. این شناخت، افق گسترده‌ای دارد که از شناخت معنای میهمانی خدا آغاز می‌شود و تا شناخت: فلسفه روزه، ارزشی که روزه و روزه‌دار از آن برخوردارند، نقش روزه در

۱. جامع الدرر (نوشته عالم ربانی و استاد اخلاق حجت الاسلام والمسلمین حاج سید حسین فاطمی رضوان الله تعالی علیه): ص ۳۲۵ - ۳۲۷ به نقل از رساله مجدیّه.

حیات مادی و معنوی انسان، و نیز مراتب این ضیافت ربانی، امتداد می‌یابد. میهمانان خدا، بدون شناخت و آگاهی از این مسائل، نمی‌توانند برای بهره‌مندی از ضیافت الهی و برخورداری از دستاوردهای آن، آماده شوند. اهمیت این شناخت، در محدوده‌ای گسترده و در بر دارنده تمام این مسائل، فصل اول از بخش دوم کتاب را با عنوان «شناخت میهمانی خدا»، به خود اختصاص داده است.

نکته مهم دیگری که اهمیت بسیار دارد، ضرورت برنامه‌ریزی برای آماده‌سازی مسلمانان جهت ورود به میهمان‌سرای رضائی است. بررسی سیره اهل بیت (علیهم‌السلام) در این زمینه، نشان می‌دهد که آن بزرگواران به این موضوع، توجهی خاص داشته‌اند. برای اثبات این مدعا و محتوای این اندیشه، ملاحظه خطبه‌های پیامبر خدا و امام علی (علیه‌السلام) که در آستانه ماه رمضان و با هدف آماده‌سازی و استقبال از آن بیان کرده‌اند، کافی است. فصل سوم این بخش، به این سخنان اختصاص دارد. مطالعه این خطبه‌ها، مسئولیت رهبران سیاسی، دینی و فرهنگی را در کشورهای اسلامی در مورد آماده ساختن مسلمانان برای ورود به میهمان‌سرای الهی و بهره‌گیری از برکات و آثار آن، دو چندان می‌کند.

افزون بر این، برای آمادگی جهت ضیافت الهی، تنها شناخت، کافی نیست؛ بلکه مجموعه‌ای از اعمال و دعاهایی که به همین‌خاطر بیان شده‌اند و این هدف را تأمین می‌کنند، ضروری‌اند. در دو فصل: سوم و چهارم از بخش دوم، به این مسئله پرداخته شده است.

بخش سوم: آداب میهمانی خدا

آداب میهمانی الهی را می‌توان به سه دسته زیر تقسیم کرد:

دسته اول. آدابی که توجه و پایبندی به آنها، شرط حتمی برای ورود به میهمانی الهی است. این دسته، عبارت است از پرهیز از مفطرات روزه به قصد قربت. جایگاه بررسی این دسته از آداب (احکام)، فقه است و چون «رساله‌های عملیه»

آنها را به نحو مبسوط بیان کرده‌اند، نیازی به طرح تفصیلی این مباحث در این مجموعه نیست.

دسته دوم. آدابی که رعایت آنها، شرط ضروری برای بهره‌برداری انسان از این ضیافت الهی در جهت تجدید حیات معنوی خویش و رسیدن به تکامل روحی است. بخش سوم این کتاب، بیان این گونه آداب را، پیش از بازگو نمودن سایر آداب روزه‌داری، در ذیل عنوان «مهم‌ترین آداب»^۱ عهده‌دار است.

آنچه جامع همه آداب این دسته است، پرهیز از محرمات الهی است. از این رو، در گزارش خطبه معروفی که پیامبر ﷺ در آستانه ماه رمضان فرمود، آمده است که امام علی علیه السلام در اثنای آن پرسید:

يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ فِي هَذَا الشَّهْرِ؟

ای پیامبر خدا! بهترین کارها در این ماه چیست؟

پیامبر خدا پاسخ داد:

الْوَرَعُ عَنْ مُحَرَّمَاتِ اللَّهِ؛^۲

«پرهیز از محرمات الهی».

در تبیین پاسخ پیامبر، می‌توان گفت که گناهان، آفاتی هستند که حیات معنوی انسان را تهدید می‌کنند و مانع شکوفایی آن می‌شوند. از این رو، با وجود گناهان - که مانع رشد معنوی انسان‌اند - روزه هرگز نمی‌تواند موجب تحوّل معنوی در انسان شود. بنا بر این، روزه‌دار مبتلا به آفت گناه، از روزه‌اش بهره نمی‌برد و به تعبیر پیامبر خدا:

رُبَّ صَائِمٍ خَطُئَ مِنْ صِيَامِهِ الْجُوعُ وَالْعَطَشُ، وَرُبَّ قَائِمٍ خَطُئَ مِنْ قِيَامِهِ السَّهَرُ؛^۳

چه بسا روزه‌داری که بهره‌اش از روزه خویش، گرسنگی و تشنگی است

و چه بسا نمازخوانی که بهره‌اش از سحرخیزی، بیدار ماندن است!

۱. ر.ک: ص ۱۵۷.

۲. فضائل الأشهر الثلاثة: ص ۷۸ ح ۶۱، بحار الأنوار: ج ۹۶ ص ۳۵۸ ح ۲۵.

۳. الأمالی، طوسی: ص ۱۶۶ ح ۲۷۷، بحار الأنوار: ج ۹۶ ص ۲۸۹ ح ۱۴، مستد ابن حنبل: ج ۳ ص ۳۰۷ ح ۸۸۶۵.

امام علی علیه السلام نیز در این زمینه می‌فرماید:

كَمْ مِنْ صَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ صِيَامِهِ إِلَّا الْجُوعُ وَالظَّمَأُ، وَكَمْ مِنْ قَائِمٍ لَيْسَ لَهُ مِنْ قِيَامِهِ إِلَّا السَّهَرُ وَالْعَنَاءُ، حَبَّذَا نَوْمُ الْأَكْيَاسِ وَإِفْطَارُهُمْ؛^۱

چه بسا روزه‌داری که از روزه‌اش جز گرسنگی و تشنگی، بهره‌ای ندارد و
چه بسا نمازخوانی که از نمازش جز بیداری و رنج، بهره‌ای نمی‌برد.
خوشا خواب و خوراکِ خردمندان هوشیارا^۲

بنا بر این، پرهیز از مفطرات روزه، شرط ورود به میهمانی الهی است و پرهیز از گناهان، شرط بهره‌وری از برکات آن.

دسته سوم. آدابی که مراعات آنها، شرط رسیدن به بهره‌وری کامل از میهمانی الهی است. اگر از بخش سوم، باب اول را استثنا کنیم، ابواب دیگر این بخش - که بیشترین مقدار از حجم کتاب را تشکیل داده‌اند - به این دسته از آداب می‌پردازند. تلاش شده تا همه عناصری که در متون و منابع اسلامی، به تحقق این نوع بهره‌وری از میهمانی الهی نقش دارند، گردآوری شوند؛ لیکن باید توجه داشت که اینها آداب استحبابی‌اند و هر کس می‌تواند به اندازه توان و حال و فرصتی که دارد، از آنها بهره‌مند گردد.

بخش چهارم: بهترین شب‌های میهمانی خدا

شب قدر، برترین، سودمندترین و بابرکت‌ترین شب ماه مبارک رمضان است. قرآن کریم، این شب را چنین توصیف می‌کند:

﴿لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ﴾^۳

۱. نهج البلاغة: حکمت ۱۴۵، بحار الأنوار: ج ۹۶ ص ۲۹۴ ح ۲۲.

۲. مقصود از «هوشیاران» در این جا، عالمان عارفانند؛ چرا که عبادت آنان، با عقاید صحیحشان، مطابق است (شرح نهج البلاغة: ج ۱۸ ص ۲۲۴).

۳. قدر، آیه ۴.

شب قدر، بهتر از هزار ماه است ﴿۱﴾.

این آیه قرآن، دلالت می‌کند که این شب ارزشمند، برکات و بخشش‌های زیادی برای اهل مراقبت دارد؛ برکاتی که بالاتر از برکات کارهای شایسته در هزار ماه (یعنی کمی بیشتر از عمر متوسط یک انسان) هستند. از این رو، پیامبر خدا فرمود:

شَهْرُ رَمَضَانَ سَيِّدُ الشُّهُورِ، وَكَلِيلَةُ الْقَدْرِ سَيِّدَةُ اللَّيَالِي؛^۱

ماه رمضان، سرور ماه‌هاست و شب قدر، سرور شب‌هاست.

بر این اساس، در این مجموعه، بخشی مستقل با هدف بیان معارف مربوط به این شب و آداب آن، اختصاص یافته است.

بخش پنجم: آداب خروج از میهمان‌سرای الهی

خروج از میهمان‌سرای الهی نیز آداب خاصی دارد، همان‌گونه که ورود به دایره این میهمانی ارجمند، آدابی دارد. مراعات این آداب و پایبندی به آنها، در جبران کاستی‌هایی که در طول اقامت انسان در این میهمان‌سرا وجود داشته، سهم دارد و نقاط ضعف و کمبودهای آن را جبران می‌کند و امکان بیشتری در بهره‌مندی از برکاتش به او می‌دهد تا در خدمت تقویت بُعد روحی و بنیة معنوی خویش باشد.

بخش پنجم کتاب، به بیان و شرح این آداب، اختصاص دارد. آنچه در این زمینه توجه‌برانگیز و دارای درس‌ها و نکات آموزنده است، سیره اهل بیت علیهم‌السلام در وداع با ماه میهمانی الهی است.

با توجه به این نکات و دیدگاه‌ها، این کتاب با الهام از آیات و آموزه‌های قرآن کریم و احادیث شریف، برای پرداختن به این ماه ضیافت الهی و مبارک، شکل کلی و چارچوب مسائل را در پنج بخش یادشده سامان داده است.

۱. بحار الأنوار: ج ۴۰ ص ۵۴ ح ۸۹ به نقل از کنز التوائد.